

POLSKÁ FILOZOFIA A DNEŠOK

Prof. dr. Adolf E. Szołtysek (1942), poľský filozof, profesor na Slezskej univerzite v Katoviciach; jeho filozofické názory charakterizuje úsilie o porozumenie a interpretáciu fundamentálnych princípov umožňujúcich formulovať dôkazy (logické, axiomatické i intuitívne) o jednote myslenia, jazyka a sveta; rozvíja originálnu koncepciu henológie, ktorá v istom zmysle revitalizuje tradíciu metafyziky a transcendentizmu a zároveň sa pokúša o vystihnúť možných spôsobov myslenia prinášajúcich v súčasnej rozorvanej dobe istotu a evidenciu. Hlavné publikácie: Atributy przestrzeni kulturowej (1983), Semiosfera i technosfera jako składowe przestrzeni kulturowej (1984), Język a przestrzeń kulturowa (1985), Metafizyka języka (1992).

Na Slovensku bol vždy veľký záujem o poľskú kultúru a filozofiu. Vieme, že v Poľsku ani v čase totality nemala marxistická filozofia absolútny monopol. Zaujímalo by nás, čo sa udialo na poľskej filozofickej scéne po spoločensko-politických reformách?

Takto formulovaná otázka má svoj jasný kontext: je zakotvená vo vašich politicko-spoločenských skúsenostiach. Ťažko sa môžem zhodnúť s formuláciou "Poľsko v čase totality". Niektorí poľskí politici tiež používajú tento zvrät. Tí, čo takto uvažujú, nedocenili alebo nepoznali silu poľskej cirkvi, ktorú vybudoval primas Wyszyński, ktorého vyhlásili za Primasa tisícročia. S prejavmi totalitarizmu som sa stretol na univerzitách v Moskve, Kyjeve, Vilňuse, Lvove, Odese, Rostove na Done, Berlíne, Budapešti a v Prahe. Totalitarizmus sa prejavoval v tom, že slobody bol pozbavený duch vysokoškolského spoločenstva, teda profesori a študenti, medzi ktorými boli pracovníci ministerstva vnútra, starajúci sa o "čistotu" doktríny štátneho komunizmu v hovorenej i písomnej podobe. Týmto problémom som sa svojho času zaoberal v článku *Spor o status inteligencie*, ktorý bol uverejnený 8. októbra 1989 v týždenníku *Życie Literackie*.

V tomto kontexte by bolo jednoducho smiešne tvrdiť, že totalitarizmus ovládol Varšavskú univerzitu, Jagelovskú univerzitu alebo Univerzitu A. Mickiewicza v Poznani. V poľskom filozofickom myslení sa marxizmus rozvíjal a iste sa bude rozvíjať aj naďalej ako jeden z početných smerov. Samozrejme v Poľsku – tak, ako aj v ostatných štátoch strednej Európy – existovala stranícka škola, "produktujúca" "červených profesorov", ktorú riadil A. Schaff. Z tejto školy pochádza okrem iných prof. Leszek Kołakowski. Zároveň v tom istom období boli a sú i dnes veľmi silné vysokoškolské strediská kresťansko-katolíckeho myslenia v Lubline, Krakove a vo Varšave. Mám na mysli predovšetkým Lublinskú katolícku univerzitu, Pápežskú teologickú akadémiu, Akadémiu katolíckej teológie, Kresťanskú teologickú akadémiu a niekoľko desiatok náboženských seminárov. Pre poľské filozofické myslenie je pluralizmus svetónázorových postojov príznačný. Práve tento pluralizmus je teraz podivným spôsobom ohrozený...

V 46. zväzku časopisu *Kwartalnik filozoficzny* (1989) uverejnili moju informáciu o V. zjazde poľskej filozofie, ktorý sa konal v novembri 1987. Dovoľte mi, aby som na tomto mieste

– vzhľadom na jeho historický rozmer – citoval prvú stranu tejto informácie: "To, aby sa filozofi všetkých škôl a orientácií mohli stretnúť v 'jednom fyzickom a axiologickom priestore', vyžaduje splnenie určitých vstupných podmienok, ako aj existenciu vážneho dôvodu pre toto stretnutie."

Na pôde svetových filozofických smerov (marxizmus, analytická filozofia, fenomenológia, tomizmus, štrukturalizmus, personalizmus, hermeneutika a ďalšie) sa predmet a úlohy filozofie chápu rôzne. Dialektika poľského filozofického myslenia sa prejavuje v prítomnosti marxizmu a tomizmu a ďalších smerov, ktoré sa rozvíjajú na katolíckych filozofických školách. Je zrejmé, že marxizmus, ako aj kresťanské prúdy rozvoja filozofie charakterizuje spoločenský životný postoj. Treba tiež zdôrazniť, že väčšina poľskej katolíckej spoločnosti bežne chápe marxistickú filozofiu ako propagandu a nástroj štátnej moci. Je to dôsledok určitej tradície poľskej katolíckej spoločnosti.

Filozofické doktríny nezanechali a nezanechávajú v dejinách spoločenského myslenia menšie stopy ako činnosť veľkých politikov. Nosné filozofické koncepcie ovplyvňujú formovanie spoločenského vedomia, a tak vplývajú i na dianie v spoločnosti. Vytvorenie pozitívnych spoločenských mechanizmov zameraných na formovanie nadnárodnej filozofickej kultúry vyžaduje, aby boli splnené tieto podmienky: 1. sloboda rozvoja filozofie, 2. pluralizmus smerov, 3. všeobecná sloboda filozofických publikácií v oblasti vedy. Filozofia nemôže byť predmetom žiadnej propagandistickej, náboženskej ani administratívnej manipulácie. Musí vyrastať zo slobody bádania, univerzalizmu myslenia a autentických spoločenských potrieb.

Poľskej filozofii – predovšetkým vďaka vynikajúcej ľvovsko-varšavskej škole, od ktorej pochádza štýl presného a jasného rozvoja filozofie – patrí významné miesto v európskom a svetovom meradle, čo ilustrujú výsledky takých bádateľov, ako sú K. Ajdukiewicz, L. Chwistek, R. Ingarden, T. Kotarbiński, S. Leśniewski, J. Łukasiewicz, M. Ossowska, S. Ossowski, A. Tarski, W. Tatarkiewicz, F. Znaniecki.

Svetonázorový pluralizmus sa stal v Poľsku hotovým a uznávaným faktom. (Toto som napísal v r. 1988. Dnes by som upustil od tejto tézy.) Určitý vplyv na pluralizáciu spoločenského života má krízová spoločensko-ekonomická situácia v Poľsku...(Z dnešnej perspektívy tvrdím, že táto kríza sa rozširuje a prehľbuje.)

Zoči-voči kríze morálno-intelektuálneho étosu poľskej filozofickej kultúry bol z iniciatívy Výboru filozofických vied a Poľskej akadémie vied, ale predovšetkým z aktuálnej potreby filozofických stredísk zorganizovaný Zjazd poľskej filozofie. Organizačný výbor viedol prof. dr. hab. Józef Lipiec. Zjazd rokoval v dňoch od 9. do 12. novembra r. 1987 v Krakove pod heslom *Filozofia pre budúcnosť*. Nemožno ani doceniť túto spoločensko-intelektuálnu udalosť tvárou tvár ohrozeniu najvyšších duchovných hodnôt nášho poľského spoločenstva. Pritom základom tohto stretnutia bol poľský filozofický jazyk, dotvorený tradíciou mnohých pokolení. Tak teda iba zoči-voči ohrozeniu najvyšších morálno-intelektuálnych hodnôt sa v rôznych strediskách spoločne konštatovalo, že všetky kultúrne inšpirácie čerpajú z tohto istého prameňa, ktorým je terajšia a objektívna situácia v Poľsku, Európe a vo svete. Veď všetci príslušníci poľského filozofického spoločenstva – nezávisle od ich záľub a príslušnosti k určitej škole – sú zakorenení v tých istých spoločenských podmienkach a kultúrnych reáliách, ktoré sa priamo premietajú do podoby filozofického vedomia.

V tomto kontexte treba zdôrazniť, že v dejinách Ľudového Poľska to bol iba druhý zjazd filozofov. Prvý zjazd bol v r. 1923 vo Lvove, druhý v r. 1927 vo Varšave, tretí v r. 1936 v Krakove, štvrtý v r. 1977 v Lubline. Zároveň prvý raz v dejinách Ľudového Poľska sa na takom reprezentatívnom a zodpovednom fóre stretli predstavitelia kresťanského a marxistického myslenia. Vytvorili sa reálne predpoklady pre dialóg, ktorý charakterizovali tri diskriminanty: 1. uvedomenie si krízy kultúrno-spoločenskej skutočnosti; 2. aktívny postoj k dorozumeniu; 3. pocit zodpovednosti za filozofiu pre budúcnosť."

Zdôrazňujem, že som uvedený text napísal v r. 1988. Z perspektívy uplynulých piatich rokov sú všetky tézy, zhrnuté v tejto informácii, naďalej aktuálne.

V akých inštitúciách pracujú teraz poľskí filozofi?

V tých istých ako predtým.

Aká je v Poľsku výuka filozofie na školách? Prednáša sa filozofia aj na nefilozofických fakultách vysokých škôl?

Od nadobudnutia autonómie realizujú vysoké školy programy, ktoré si samy stanovili. Samozrejme, vynímam z toho realizáciu filozofických programov na odborných školách, a teda ekonomických, umeleckých, lekárskech, technických a pedagogických vysokých školách a vysokých teologických seminároch.

V Poľsku pôsobí 11 univerzít, pričom sa filozofia študuje na univerzitách vo Varšave, Krakove, Poznani, Lubline, Vroclavi, Katoviciach a v Toruni.

Sliezka univerzita v Katoviciach má desať fakúlt. Na fakulte spoločenských vied je filozofický ústav, sociologický ústav, historický ústav, politologický ústav a dve pomocné katedry: ekonómia a dejiny umenia. V rámci charakteristiky filozofického ústavu uvediem pre prípad konkrétneho záujmu o nadviazanie spolupráce nielen jednotlivé zložky ústavu, ale aj ich vedúcich. Filozofický ústav sa člení na odbory pre logiku a metodológiu vied (doc. M. Tokarz), dejiny filozofie (prof. Cz. Głombik), systematickú filozofiu (prof. A. Szołtysek), filozofickú antropológiu (prof. J. Bańka), etiku (prof. H. Promieńska), filozofiu spoločnosti (prof. K. Słęczka). Ústav má 44 pracovníkov. Pôsobí v ňom 5 profesorov, 2 docenti, ostatní sú asistenti a adjunkti. Pracovníci ústavu vyučujú filozofiu na všetkých smeroch štúdia na Sliezskej univerzite. V tomto školskom roku možno túto činnosť vyjadriť počtom viac ako 8 000 hodín, z čoho na poslucháčov filozofie pripadá 2 000 hodín.

Na nefilozofické smery pripadá priemerne 180 hodín, pričom na prvý ročník štúdia pripadá 60 alebo 90 hodín. Počet hodín a predmet výučby – dejiny filozofie alebo filozofia vedy – určuje rada fakulty. Naproti tomu v druhom a treťom ročníku poslucháč si môže vybrať z interdisciplinárnych predmetov – ktorými sú filozofia, veda o náboženstve, najnovšie dejiny a sociológia. Nezávisle na tom sa na niektorých smeroch štúdia realizujú monografické prednášky.

Filozofiu študuje 102 poslucháčov. Štúdium trvá 10 semestrov. Výuka sa realizuje v troch blokoch: 1. všeobecné predmety, 2. predmety smeru a 3. predmety špecializácie. Prednášajú sa tieto hlavné filozofické disciplíny: ontológia, epistemológia, logika, metodológia vied, filozofická antropológia, sociálna filozofia, filozofia kultúry, etika, estetika, dejiny svetovej a osobitne poľskej filozofie.

Aké sú hlavné orientácie filozofie v súčasnom Poľsku?

Osobitosťou poľskej filozofickej tradície je logika a metodológia vied. Skladbou a logickou sémantikou jazyka empirických teórií sa zaoberajú takí bádatelia, ako sú Marian Przelecki, Ryszard Wójcicki, Leon Koj, Jerzy Pelc. Ďalej sa metodológia vied dôsledne rozpracúva v tzv. poznaňskej metodologickej škole (Jerzy Kmita, Jan Such, Krystyna Zamiarová), ale aj v akadémii vied na čele s R. Wójcickim.

Ďalej treba uviesť prof. M. A. Krápca – tvorca lublinskej školy existenciálnej metafyziky. Zároveň s jeho formuláciou metafyziky, ako aj filozofickej antropológie polemizuje z fenomenologického stanoviska tak prof. A. Stępień, ako aj prof. J. Tischner a z perspektívy analytickej filozofie prof. J. M. Bocheński. V Krakove možno rozlíšiť dve strediská filozofického

myslenia: prvé je spojené s interpretáciou Ingardenovej fenomenológie v prácach prof. A. Póltawského (vedomie, vnímanie), prof. J. Tischnera (filozofia stretnutia), prof. W. Strózewského (dialektická fenomenológia, axiológia) a prof. J. Lipca (ontológia, filozofia hodnôt). Druhá skupina je spojená s analytickou filozofiou a zoskupuje sa okolo Strediska interdisciplinárneho výskumu Pápežskej teologickej akadémie v Krakove na čele s prof. M. Hellerom a prof. J. Zycińskim. Analytické inštrumentárium – v zásadnom poňatí analytickej filozofie – využíva poznaňská škola marxistickej proveniencie, ktorú založil prof. J. Kmita.

Kde by ste v tomto kontexte situovali a ako by ste charakterizovali svoje osobné filozofické záujmy a vlastnú filozofickú aktivitu?

Základným predmetom reflexie, ktorú rozvíjam, je problém trojjednosti myslenia, jazyka a sveta. V rámci takto rozvíjanej reflexie ma znepokojuje hľadanie fundamentu, ktorý by umožnil diskurzívnu explikáciu zdanlivo – ako usudzujem – divergentných hľadísk. Mám na mysli fenomenológiu, metafyziku, analytickú filozofiu, štrukturalizmus, hermeneutiku, marxizmus a tomizmus. Každý z týchto smerov chápe predmet i jemu prispôbenú metódu bádania inak. Spoločnou črtou uvedených prúdov je to, že čerpajú z klenotnice logických prostriedkov, hoci hĺbka a rozsah ich nasýtenia logickou štruktúrou je rozdielna. V dejinách európskeho filozofického myslenia možno rozlíšiť:

1. orientáciu predmetovú, ktorá tvrdí, že bytie – ako prvý a posledný predmet poznania – určuje reflexiu (Aristoteles, Tomáš Akvinský, Gilson, Krápiec);
2. orientáciu podmetovú (Descartes, Husserl), ktorá predpokladá, že reflexia je primárna, a preto v rámci filozofie predmetu treba formulovať filozofiu poznania a metafyziku (Kant);
3. orientáciu lingvistickú, ktorá predpokladá, že každá analýza sa začína jazykovou analýzou (Wittgenstein, Moore, Austin, Ryle);
4. orientáciu na problémy mediácie, ktorá predpokladá, že poznanie možno zredukovať na analýzu znakov-symbolov. Svoje apogeu dosiahla v Peirceovej semiotike, Cassirerovom symbolizme a v Gadamerovej hermeneutike;
5. orientáciu pragmatickú, ktorá predpokladá, že spoločenská prax je základom poznania (marxisti a frankfurtská škola);
6. orientáciu axiologickú, ktorá predpokladá, že základom metafyziky (a poznania) je filozofia hodnôt (Lewinas, Tischner);
7. orientáciu transcendentálnu, ktorá vychádza z toho, že Absolútne – ako prvý a posledný predmet poznania – určuje reflexiu (Platón, Plotinos, Augustín, Descartes, Leibniz, Frege, Husserl, Whitehead).

Moje chápanie reflexie je zakomponovateľné do transcendentálnej orientácie. Pri rešpektovaní prínosu každej orientácie osobitne možno dokázať ich komplementárnosť na patričných úrovniach konkretizácie alebo zovšeobecnenia, avšak pod jednou podmienkou: filozofická reflexia musí byť zasadená do transcendentálnej orientácie. Dovoľte mi na tomto mieste vysloviť svoje filozofické krédo: Ak bádateľ, ktorý koncipuje fundamentálny systém v oblasti filozofie (alebo vedy) nepredpokladá v rámci prijatých axiém alebo priamo existenciu Absolútna, alebo nedochádza k tejto konštatácii v rámci téz spájajúcich systém, tak si vopred môžeme byť istí, že takto skonštruovaný systém obsahuje apórie alebo je priam ponorený do priestoru absurdna.

Nehodí sa, aby som toto miesto rozhovoru zaberá výkladom svojej koncepcie henológie alebo ontológie. Tých, čo by sa o to zaujímal, odkazujem na svoje publikácie.

Aké sú publikačné možnosti filozofov v odborných a iných kultúrnych periodikách?

V porovnaní s minulým obdobím sú publikačné možnosti – čo je zvláštnym paradoxom – vážne obmedzené. Priam možno hovoriť o katastrofálnej vydavateľskej situácii tak časopisov,

ako aj monografií; príčinou je jednoducho nedostatok peňazí. Kľúčový filozofický časopis – mesačník *Studia Filozoficzne* bol z finančných dôvodov zastavený. Treba zaznamenať tri periodiká s celopoľskou pôsobnosťou: štvrťročník *Ruch Filozoficzny*, *Edukacja Filozoficzna*, ktorú vydáva Varšavská univerzita, a krakovský mesačník *Znak*.

Aké sú najnovšie filozofické bestsellery v Poľsku?

Podľa mojej mienky ich nemáme. Je pomerne mnoho obnovených prekladov, prác pôvodných i popularizačných. Možno by sa malo poukázať na dve práce J. M. Bocheňského *Współczesne metody myślenia*, *Logika religii*, ako aj na dve práce Leszka Kołakowského *Jeśli Boga nie ma* a *Horror metaphisicus*.

Aké máte dojmy z pobytu na Slovensku?

Prekvapila ma veľmi vysoká úroveň intelektuálnej kultúry kolegov z Katedry logiky a metodológie vied Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Mal som príležitosť vystúpiť pred týmto vážnym grémiom na tému *Ontológia trojjednosti bytia, myslenia a jazyka*. Rozvinula sa aj bohatá diskusia.

Som rád, že som mal možnosť predniesť prednášku vo Filozofickom ústave SAV pre členov grantov dr. Strinku a dr. Stenu na tému *Spoločensko-kultúrne determinanty trhovej ekonomiky v kontexte odmietanej a uznávanej hierarchie hodnôt*, ktorá mi umožnila rozvinúť polemiku okolo životných kultúrno-spoločenských a politicko-ekonomických problémov Poľska a Slovenska.

V ktorých oblastiach vidíte možnosti užších pracovných kontaktov medzi poľskými a slovenskými filozofmi?

Tento problém vidím mnohoaspektovo. Predovšetkým musíme vychovať autentických "vyslancov" našich strán, a to

1. výmenou poslucháčov filozofie na obdobie 2-3 rokov vrátane napísania magisterských prác; za toto obdobie sa dokáže poslucháč oboznámiť s jazykom a filozofickou kultúrou;

2. výmenou 1-2 schopných asistentov, ktorí by v období 2-3 rokov dokázali obhájiť doktorskú prácu.

Realizácia uvedených námetov je podmienkou skutočnej, a nie zdanlivej spolupráce. Iba na tomto základe možno formulovať problémy, ktorých riešenie – v rámci spoločných grantov a publikácií – je v záujme obidvoch strán.

Tak to vidím ja. Uvedomujem si veľké zdevastovanie filozofického života a morálne straty, vyplývajúce z politickej činnosti po roku 1968. Viem, v čom sa vtedy prejavoval totalitarizmus na filozofických pracoviskách, osobitne na katedrách marxizmu-leninizmu, na ktorých sa filozofické myslenie otupovalo v záujme demagogických hesiel tzv. vedeckého svetonázoru. Takže sú aj filozofi akosi zvnútra, podvedome, formovaní totalitným vedomím, z čoho sa dá neobyčajne ťažko vyslobodiť. Treba sa učiť od začiatku kritickým vstrebávaním dejín filozofie alebo niektorých filozofických doktrín. Základom je tu zase logika ako meros a organon: súčasne sa z nej generujú analytické metódy, ktoré sú mimoriadne vhodne budované na pôde analytickej filozofie a metodológie. Touto cestou treba vykročiť aj preto, aby sa nepripustilo opakovanie totality v Európe. Myslím si, že zodpovednosť filozofov, patriacich do intelektuálno-morálnej vrstvy národa, nie je v tejto súvislosti zanedbateľná.

Otázky pripravil a z poľského originálu preložil *Andrej Kopčok*